

I POSLE TITA... NIKO. JUGOSLAVIJA I KRIZA POKRETA NESVRSTANIH POČETKOM OSAMDESETIH GODINA 20. VEKA*

Dr Jovan Čavoški**

APSTRAKT: *Ovaj članak se bavi dubokom institucionalnom krizom u koju je ušao Pokret nesvrstanih početkom osamdesetih godina 20. veka, odmah posle žestokog konceptualnog sukoba između Jugoslavije i Kube na šestom samitu u Havani. Istovremeno, ovo je bila prva kriza Pokreta u kojoj više nije bilo jugoslovenskog predsednika Josipa Broza Tita koji je, kao i nekoliko puta u prošlosti, uspevao da nesvrstanu grupu uvek vrati na središnji put umerenosti između suprotstavljenih blokova. S tim u vezi, za Jugoslaviju je bilo još teže da, u uslovima eskalirajućeg blokovskog sukoba u tom periodu, pronađe snage da sam Pokret nesvrstanih održi na okupu, prevaziđe unutrašnju paralizu delovanja i vrati ga svojim izvornim principima i originalnom usmerenju, iako već dosta oslabljenog, što će biti vidljivo tokom te čitave decenije.*

KLJUČNE REČI: Pokret nesvrstanih, Jugoslavija, kriza, Drugi hladni rat, liderstvo, sedmi samit

Uvod

Okršaj Josipa Broza Tita i Fidela Kastro pre i tokom šestog samita u Havani septembra 1979. godine, iako se suštinski završio u korist ideja i koncepcija prvog, ostavio je sam Pokret nesvrstanih u vrlo ranjivom stanju, podložnom, kako dodatnim pokušajima blokova da utiču na politiku i usmerenje same organizacije, tako i nastojanjima nekih članova da ili umanje ulogu samog Pokreta ili, zajedno sa još nekim zemljama, pokušaju da preuzmu vodeću ulogu na uštrb interesa ostalih, često potpirujući uzajamne sukobe koji su već bili tinjali između različitih učesnika. Sve

* Članak je nastao kao rezultat rada u Institutu za noviju istoriju Srbije koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija RS, na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučnois-traživačkog rada NIO u 2023. godini br. 451-03-47/2023-01/200016 od 3. 2. 2023.

** Viši naučni saradnik, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, Republika Srbija
jcavoski@yahoo.com

ovo stavilo je sam Pokret u nezavidnu situaciju, i to baš u trenutku kada se zahuktavala nova runda blokovskog sukobljavanja koja će obeležiti prvu polovinu osamdesetih godina 20. veka, a koja je, po svojoj žestini i zaoštrenoj ideološkoj retorici, kao i brojnim oružanim sukobima koji su svuda po svetu izbijali, uz veliku mogućnost izbijanja nuklearnog rata, sve više podsećala na „vruće“ godine Hladnog rata nekih 20–30 godina ranije. Štaviše, u takvoj nesigurnoj međunarodnoj situaciji, sa prilično mračnom perspektivom, pojedinačne potrebe i interesi članica Pokreta često su išle ispred kolektivnih zahteva koji su stajali kao prioritet čitave organizacije, što je još onda više slabilo jedinstvo i svrhu zajedničkog delovanja koji su bili simbol snage i izdržljivosti ove organizacije tokom prethodne decenije.

Stvar je postajala još komplikovanija, jer je i sam Pokret paralelno ulazio u krizu liderstva, a prisustvo velikih istorijskih ličnosti je bilo i jedno od njegovih snažnih obeležja, još od samih početaka. I nezvanična nesvrstana grupa pedesetih i šezdesetih godina 20. veka, kao i sam Pokret nesvrstanih kao punopravna međunarodna organizacija tokom sedamdesetih godina 20. veka, uvek su se organizovali oko jednog liderskog jezgra koje je presudno uticalo na izgled i ciljeve njihove politike. Prema tome, nesvrstani svet, u bilo kojoj fazi svoje evolucije, imao je uvek svoje jasno političko lice u vidu istaknutih lidera koji su dolazili sa više kontinenta, a jugoslovenski predsednik Tito je, u tom pogledu, uživao i najduži staž i najviše poštovanja među svojim saborcima. Upravo je njegov brzi odlazak sa istorijske scene posle samita u Havani, ne samo ostavio socijalističku Jugoslaviju u krizi iz koje se na kraju neće ni iščupati, već je i sam Pokret nesvrstanih ostao bez svog glavnog političkog i moralnog arbitra koji je svojim ogromnim iskustvom i velikim autoritetom držao osetljivu ravnotežu snaga između različitih frakcija i sprečavao time samu organizaciju da skrene sa svog originalnog projektovanog puta koji je, pre svega, bio striktno vanblokovski i okrenut promovisanju sveobuhvatne bezbednosti i prosperiteta za sve zemlje na svetu. Bez takvog jednog nezaobilaznog kompasa, Pokret se polako gubio u lavirintu međunarodne politike, postepeno podležući unutrašnjim i spoljašnjim suprotnostima, dok je osećanje razočaranja i bezizlaznosti bivalo sve više preovlađujuće. Jugoslovensko rukovodstvo imalo je veliku dužnost da ponovo pronađe svrhu postojanja samog Pokreta nesvrstanih i iznova dinamizuje njegovu aktivnost, ali bez Tita takav poduhvat je išao sve teže i teže.

Istorija Pokreta nesvrstanih tokom osamdesetih godina 20. veka, kao i jugoslovenske uloge u tom procesu, nije bila detaljnije obrađivana u istorijskoj literaturi. Politikološka literatura koja je izlazila u tom periodu je mnogo brojnija, ali nedostatak oslonca na arhivsku građu, kao i nepostojanje vremenske distance, dosta su uticali na sam kvalitet takvih studija, mada se one nikako ne mogu zanemariti. Možemo reći da se u poslednje vreme pojavilo samo nekoliko studija, uključujući i jednu autora ovih redova, koje su zasnovane na arhivskim istraživanjima, a da se, na ovaj ili onaj način, u ovoj ili onoj meri, dotiču ovog kriznog perioda razvoja globalne nesvrstanosti, kada je, nažalost, istorijski značaj samog Pokreta počeo da postepeno opada.¹ Oslanjajući se na takve specifične studije, kao i različiti drugu literaturu,

¹ Richard L. Jackson, *The Non-Aligned, the UN and the Superpowers* (New York: Praeger, 1983); Pradeep Mathur, K. M. Srivastava, *Non-Aligned Movement: New Delhi and Beyond* (New Delhi:

ovaj članak se prevashodno zasniva na dokumentima iz srpskih, britanskih, američkih i nemačkih arhiva, nastojeći tako da, makar delimično, popuni sazajnu prazninu vezanu za složenu istoriju Jugoslavije i Pokreta nesvrstanih tokom prvih godina devete decenije 20. veka.

Drugi hladni rat i kriza nesvrstanog sveta

„Zlatno doba nesvrstanosti“ tokom sedamdesetih godina 20. veka bilo je tesno povezano sa usponom detanta u odnosima između blokova i supersila, periodom kada su pregovaranje i saradnja na svim poljima bili ključne ideje vodilje međunarodne politike, dok je svim akterima, uprkos izvesnim kriznim situacijama u Trećem svetu, u prevashodnom interesu bilo održavanje sveopšte globalne stabilnosti i podsticanje daljeg društveno-ekonomskog i tehnološkog razvoja sveta. U takvim okolnostima, i novonastali Pokret nesvrstanih dobio je ključnu ulogu promotora dijaloga Sever-Jug, gde su zemlje u razvoju trebalo da se, putem politike dalje ekonomske suverenizacije i neprekidnog pregovaranja sa bogatim delom sveta, samostalno birajući sopstveni razvojni put, izbore za ključne evolutivne promene u međunarodnom ekonomskom sistemu koje bi potom dovele do pravednije preraspodele uloga i sredstava u takvom opštem ambijentu, a više u skladu sa osnovnim interesima najsiromašnijih zemalja na svetu. Upravo u to vreme ekonomska dimenzija globalne nesvrstanosti, zajedno sa bezbednosnom, dominirala je agendom Pokreta nesvrstanih i, naročito unutar Ujedinjenih nacija (UN), omogućivši mu da odigra jednu od centralnih uloga u procesu globalnog pregovaranja po raznim pitanjima, često izazivajući nezadovoljstvo jednog ili drugog bloka.²

Međutim, već krajem te decenije, usled narastajućeg sukoba supersila, naročito u Trećem svetu (Angola, Etiopija, Avganistan, Indokina), kao i sve brojnijim bilateralnim sukobima između samih nesvrstanih zemalja, uz neprekidne pokušaje blokova da se umešaju u unutrašnju politiku Pokreta nesvrstanih, i sama ova organizacija i pojedinačne članice ulazile su u ozbiljnu krizu koja je sobom nosila i skoro totalnu paralizu političkog delovanja. Sve više nesvrstanih zemalja je upadalo u dužničku zamku, pošto je ideja stvaranja Novog međunarodnog ekonomskog poretka (NMEP) suštinski doživela neuspeh, a koju su onda blokovi, pogotovo ekonomski moćniji Zapadni, koristili da postepeno nametnu sopstvene razvojne modele i finansijske procedure kao jedine ispravne i prihvatljive za dalji opstanak ovih naroda. Sve to uticalo je i na to da se spas sve više traži pod okriljem

Sterling Publishers, 1984); A. W. Singham, Shirley Hume, *Non-Alignment in an Age of Alignments* (London: Zed Books, 1986); K. C. Chaudhary, *Non-Aligned Summitry* (New Delhi: Capital Publishing House, 1988); Renu Srivastava, *India and the Nonaligned Summits: Belgrade to Jakarta* (New Delhi: Northern Book Centre, 1995); Vijay Prashad, *The Darker Nations: A People's History of the Third World* (New York-London: The New Press, 2007); Tvrtko Jakovina, *Treća strana Hladnog rata* (Zagreb: Fraktura, 2011); Jürgen Dinkel, *The Non-Aligned Movement: Genesis, Organization and Politics (1927–1992)* (Leiden: Brill, 2018); Lorenz M. Lüthi, *Cold Wars: Asia, Middle East, Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020); Jovan Čavoški, *Non-Aligned Movement Summits: A History* (London: Bloomsbury, 2022) itd.

² Jovan Čavoški, „Za jedan pravedniji svet: Jugoslavija, nesvrstani i borba za Novi međunarodni ekonomski poredak (1973–1976)“, *Tokovi istorije* 2 (2022), 217–248.

blokova, održavajući tako iluziju društvene stabilnosti, iako se i dalje sve više finansijski propadalo, nego što se odgovarajuće rešenje tražilo unutar mehanizama samog Pokreta, što je sve zajedno dovodilo do značajnih strukturalnih promena koje su ozbiljno nagrizale celovitost i funkcionalnost same organizacije.³ U narednom periodu, jedini opipljiv diplomatski uspeh nesvrstanih zemalja bila je dekolonizacija Južne Rodezije, tj. stvaranje nezavisnog Zimbabvea 1980. godine, čime je još više bio pojačan pritisak na režim aparthejda u Južnoj Africi i njegovu okupaciju Namibije.⁴

Nemogućnost dogovora oko razmeštanja sovjetskih i američkih raketa srednjeg dometa u Evropi, što je u potpunosti potkopalo blokovske razgovore o kontroli naoružanja, kao i sovjetska invazija Avganistana krajem decembra 1979. godine, doveli su do okončanja detanta i iznenadnog početka tzv. Drugog hladnog rata koji je obeležio prvu polovinu osamdesetih godina 20. veka, tako da je blokovski sukob počeo da besni na svim kontinentima različitim intenzitetom. Dok je Moskva pokušavala da očuva novostečene pozicije u Trećem svetu posle pobede revolucionarnih promena u Indokini, Avganistanu, Južnom Jemenu, Etiopiji, Angoli i Nikaragvi, kao i da stabilizuje sopstvenu kontrolu nad polovinom evropskog kontinenta usled nemira u Poljskoj, dotle je Vašington, pre svega u liku administracije Ronalda Regana, nastojao da preokrene tu plimu i u novom antikomunističkom pohodu, naročito u Evropi, Centralnoj Americi i Avganistanu, suzbije sovjetski uticaj, pre svega, kroz pokretanje nove trke u naoružanju i svesrdnu podršku lokalnim antikomunističkim snagama. Sve ovo, ne samo da je dodatno dizalo međunarodnu napetost, već je vodilo i ka povećanoj mogućnosti izbijanja nuklearnog rata, što je ovaj period učinilo najopasnijim još od početka šezdesetih. Upravo će na prostoru Centralne Azije, Bliskog istoka i Centralne Amerike taj novi blokovski sukob, sa svim svojim lokalnim sadržajima i različitim akterima, biti i „najvreliji“, mada ni onaj u Indokini i Južnoj Africi neće mnogo zaostajati u svojoj surovosti i potencijalu za eskalaciju.⁵ Istovremeno, i Jugoistočna Azija, sa svojim novi regionalističkim tendencijama u vidu ASEAN-a i težnjom za pronalaskom novog modela društveno-ekonomske modernizacije uz veći oslonac na Zapad, kao i Centralna Azija i Bliski istok, gde je politički islam sve više potiskivao sekularne ideologije Hladnog rata, polako su se spremali za posthladnoratovski period van bipolarnog konteksta, što je dosta uticalo i na ulogu koju je u budućnosti mogao imati Pokret nesvrstanih.⁶

Upravo u takvom jednom ambijentu, Jugoslavija, kao i dalje vodeća zemlja Pokreta, kao i mnogi njeni saveznici u toj organizaciji, suočavali su se, ne samo sa

³ Susan George, *A Fate Worse than Debt: A Radical New Analysis of the Third World Debt Crisis* (London: Penguin, 1989), 11–71; Vijay Prashad, *The Darker Nations*, 229–259.

⁴ Andy DeRoche, *Kenneth Kaunda, the United States and Southern Africa* (London: Bloomsbury, 2016), 137–161; Tvrtko Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, 499–517.

⁵ Raymond L. Garthoff, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 1994), 7–194; Robert Service, *The End of the Cold War, 1985–1991* (London: Macmillan, 2015), 13–116; Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 331–363.

⁶ Lorenz M. Lüthi, *Cold Wars*, 502–518, 535–537, 542–544, 576–577.

još uvek postojećim pritiskom Kube, tada već predsedavajućom organizacijom naredne tri godine, Vijetnama i drugih i njihovim prosovjetskim stremljenjima, već su i prozapadne snage u vidu Saudijske Arabije, Zaira, Pakistana, pa i Egipta, aktivno nastojale da preusmere politiku Pokreta ka većem osloncu na Vašington. Kako bi problem bio još veći, ni „umerene“ članice, one kojima je jedan centristički i vanblokovski položaj bio na srcu, a koje su bile uzdanica jugoslovenske politike već sigurno dve decenije, nisu više bile aktivne kao pre, a neke od njih počele su i da traže zadovoljenje sopstvenih interesa u snaženju odnosa sa određenim velikim silama, što je onda samo još više komplikovalo situaciju za Beograd.⁷ Istovremeno, intervencionizam supersila postao je najvažniji problem za nesvrstane zemlje i među jugoslovenskim diplomatama se ozbiljno počelo razmišljati kakve bi sve odlučne mere mogao da preduzme Pokret nesvrstanih unutar UN i van te organizacije kako bi, ne samo osudio bilo koju stranu intervenciju, odnosno pretvorio je odmah u centralni problem svet-skog javnog mnjenja, već i da nastoji da ih predupredi kroz različite političke ili čak vojne akcije uzajamne pomoći.⁸

Štaviše, kako su to tada videli jugoslovenski zvaničnici, šire razočaranje u opšte mogućnosti i svetlu budućnost samog Pokreta postajali su konstanta kod mnogih članica, čime je jedan pesimistički pogled postajao preovlađujući, a time je problem daljeg paralisiranja aktivnosti ove organizacije bivao još aktuelniji. Mnogi širom nesvrstanog sveta govorili su na slikovite načine o očiglednoj sistemskoj krizi, ali je alžirski ministar spoljnih poslova Sedik Benjahja, u poverljivom razgovoru sa jugoslovenskim kolegama, otvoreno naglasio da je najveći problem Pokreta nesvrstanih bio u tome što nije uspeo da jasno osmisli i aktivno primeni svoju novu ulogu u periodu posle sticanja nezavisnosti mnogih zemalja, stvarajući tako nov međunarodni sistem koji bi štutio interese svih njegovih članica. Kao rezultat, po njemu, supersile više se nisu ni obazirale na sam Pokret i njegove aktivnosti, sve što je bilo proklamovano bilo je tumačeno kao praznoslovlje i izraz nemoći, čime je sama organizacija postajala još više osujećena u svojim daljim naporima. Naravno, alžirski ministar je bio uveren da su još samo Alžir, Jugoslavija i Indija imali snage i kredibiliteta da Pokret nesvrstanih vrate na njegov originalni put i udahnu mu novi duh akcije.⁹

Ono što je najviše brinulo jugoslovensku stranu bio je sve veći raskorak između nasušne potrebe da se ponovo preduzme organizovana zajednička akcija nesvrstanih zemalja, pošto je neposrednih izazova bivalo sve više, i sve većeg insistiranja pojedinih članica na sopstvenim interesima koji nisu uvek bili u skladu sa opštim potrebama Pokreta, čime su uzajamna razmimoilaženja postajala sve akutnija. Prema tome, kako su to videle jugoslovenske diplomate, rešenje je trebalo pronaći u ponovnom aktuelizovanju temeljnih principa Pokreta, kao i njegovih opštih ciljeva, pošto su oni jedino mogli obezbediti najširi, ali i najčvršći okvir, bez ikakvih dodatnih kontroverzi. Takav okvir mogao je ponovo okupiti u zajedničkoj akciji veći broj zemalja,

⁷ Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DAMSPS), Politička arhiva (PA), godina 1981, fascikla (f) 201, dokument 454550, Telegram stalne misije u UN, 2. novembar 1981.

⁸ DAMSPS, PA, 1980, f-217, 416387, Telegram ambasade u Šri Lanci, 14. mart 1980.

⁹ DAMSPS, PA, 1982, f-162, 4385, Telegram ambasade u Alžiru, 3. januar 1982.

naravno, uzimajući u obzir osetljivu ravnotežu između kratkoročnih i dugoročnih planova, kao i lokalnih, regionalnih i globalnih interesa zemalja članica. Svako individualno isticano pitanje, po njima, moglo je samo dodatno da podstakne uzajamne sukobe među nesvrstanim zemljama, što bi onda samo još više potkopavalo jedinstvo ili svrhu daljeg postojanja same organizacije.¹⁰

Sa druge strane, jugoslovenski zvaničnici su interno počeli razmišljati o nesvrstanoj i van samog konteksta Pokreta, odnosno oni su jasno shvatali da je takva jedna organizacija bila neophodna kako bi se uobličili uzajamna solidarnost, postigao opšti konsenzus i pokrenula zajednička akcija, jer su upravo veliki brojevi i krili immanentnu snagu nesvrstanih zemalja, ali nesvrstanost je, po njima, postojala i van konteksta te same organizacije i ona će, u ovom ili onom obliku, postojati i mimo Pokreta nesvrstanih ili čak posle njega jer je bila zasnovana na mnogo trajnijim i čvršćim idejama i interesima koji su bili uzidani u same osnove svake od vanblokovskih država. Prema tome, ključ je bio u tome da svaka nesvrstana država pojedinačno zida svoj principijelni vanblokovski i odgovoran stav, a mogućnosti za širu akciju će se same predstaviti pre ili kasnije.¹¹ Ovo je zaista bilo revolucionarno razmišljanje koje je postalo karakteristično za mnoge zemlje u razvoju koju su tražile svoj poseban položaj u posthladnoratovskom svetu u vidu multivektorske politike ili politike strateške autonomije.

Uzimajući sve to u obzir, a baveći se prvenstveno kubanskim nastojanjima preorijentisanja Pokreta ka „prirodnom savezništvu“ sa Moskvom, jugoslovenski zvaničnici su bili uvereni da su svi takvi pokušaji bili suštinski osuđeni na propast, odnosno rešavanje mnogo dubljih ekonomskih i društvenih problema zemalja u razvoju, po njima, odneće prevagu u narednom periodu, prvenstveno jer je planiranje stabilne budućnosti za te narode bilo mnogo značajnije od već ispraznih krilatice o antiimperijalističkoj i antikolonijalnoj borbi.¹² Havana se već krajem 1979. godine suočila sa nedostatkom podrške nesvrstanih zemalja unutar UN kada je njen pokušaj da postane nestalna članica Saveta bezbednosti (SB) doživeo debakl, dok je anti-vijetnamska delegacija Kampučije bila u međuvremenu izglasana kao predstavnik te zemlje u Generalnoj skupštini (GŠ), što je bio još jedan znak da se prosovjetska grupacija u Pokretu nalazila u ozbiljnom problemu.¹³ Bez obzira na to, Titova smrt u maju 1980. godine stvorila je pometnju u nesvrstanim redovima, pošto su mnogi strahovali da bi Kastro konačno mogao da popuni tu ogromnu prazninu, a na planu autoriteta on zaista nije imao bilo kakvu ozbiljnu konkurenciju, ali je kubanska otvorena podrška sovjetskoj intervenciji u Avganistanu koji mesec ranije bila mnogo pogubnija po uspeh kubanskog predsedavanja Pokretom nesvrstanih nego bilo kakva neposredna jugoslovenska nastojanja da osujete takve napore.¹⁴

¹⁰ DAMSPS, PA, 1980, f-178, 49458, Telegram stalne misije u UN, 13. februar 1980.

¹¹ J. Čavoški, *Non-Aligned Movement Summits*, 233–234; Ranko Petković, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet: spoljna politika Jugoslavije 1945–1985* (Zagreb: Školska knjiga, 1985), 174–177.

¹² National Archives and Records Administration (NARA), Record Group (RG) 59, Central Foreign Policy Files (CFPF), 1973–1979, Electronic Telegrams (ET), 1979BELGRA07098, Telegram from the embassy in Yugoslavia, 21. septembar 1979.

¹³ Declassified Documents Reference System (DDRS), CK2349717210, The Non-Aligned Movement: finding its way, 1. mart 1980.

¹⁴ National Archives of India (NAI), Ministry of External Affairs (MEA), FIII/102/33/81, Non-aligned summit conferences (1961–1979), 1981.

Pokušaji ponovne dinamizacije Pokreta

Sovjetska intervencija u Avganistanu zaista je ponovo pokrenula žestoka previranja u samom Pokretu nesvrstanih.¹⁵ Većina zemalja članica bila je oštro protiv takve akcije, pre svega jer je na nju gledala kao na agresiju jedne velike sile na malu nesvrstanu zemlju, dok je bilo onih, poput Kube i nekih drugih prosovjetskih članica, koje su pokazale visoku dozu razumevanja za jedan takav potez, što je za uzvrat još više komplikovalo unutrašnju situaciju. Čak je i Indija prvo bila sklonija da podrži Moskvu, pre svega usled svog specijalnog strateškog odnosa koji je imala sa SSSR-om u kontekstu rivalstva sa Pakistanom i NR Kinom, ali je čak i za novu vladu Indire Gandi, ipak, bilo previše da nedvosmisleno stane iza bilo kakve oružane intervencije u svom susedstvu. Sličnog stava su se držale i zemlje kao Irak i Alžir, koje su takođe bile bliske Moskvi, ali su nastojale da budu striktno rezervisane po ovom pitanju. Sa druge strane, za Jugoslaviju je ovo bilo, ne samo principijelno pitanje osude agresije jedne velike sile, već se, u mnogo čemu, ponovo počeo ponavljati košmarni scenario iz 1968. godine, kada se u Beogradu strahovalo da bi Sovjeti mogli nastaviti sa praksom oružane intervencije i u odnosu na Jugoslaviju. Zato je za jugoslovenske zvaničnike bilo od prevashodnog interesa, ne samo da se jasno ograde od jednog takvog poteza i oštro ga osude, već i da predvede nesvrstanu akciju u UN, uprkos podmakloj Titovoj bolesti.¹⁶

Žestoka reakcija nesvrstanih zemalja zatekla je Havanu potpuno nespremnju, prinudivši je da oprezno manevriše između svog strateškog saveznika u Moskvi i većine u Pokretu koja je bila spremna da oštro osudi sovjetsku akciju. Mnoge članice su čak počele da pozivaju da se Kuba izbaci iz samog Pokreta, što je naravno bilo vrlo teško, naročito jer se radilo o trenutnom predsedavajućem, što bi nesumnjivo dovelo do institucionalnog sloma organizacije, ali je sve to jasno ukazivalo na dubinu i širinu nezadovoljstva kubanskim delovanjem među zemljama članicama.¹⁷ U jednom kasnijem poverljivom razgovoru, glavni savetnik alžirskog predsednika Šadli Bendžedida preneo je svojim jugoslovenskim kolegama da je najveća skorašnja greška Pokreta nesvrstanih bila u tome što je Kubi bilo prepušteno da bude predsedavajući, što je, po njemu, bio glavni razlog trenutne stagnacije ove organizacije, prvenstveno jer Havana nikako nije bila sposobna da uspešno reformiše Pokret za nove izazove koji su nastupali.¹⁸ Kada je januara 1980. godine ubrzano organizovana specijalna sednica GŠUN, gde je na dnevnom redu bila situacija u Avganistanu, na kraju, kada je trebalo glasati za rezoluciju u kojoj se oštro osuđivala sovjetska intervencija, čak 57 nesvrstanih zemalja je glasalo za nju, samo 9 je bilo protiv,

¹⁵ Rodric Braithwaite, *Afgantsy: the Russians in Afghanistan, 1979-1989* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 9–246

¹⁶ T. Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, 297–335; The National Archives (TNA), Foreign and Commonwealth Office (FCO) 28/4243, Yugoslav External: Non-Alignment, 26. februar 1980.

¹⁷ Michelle Getchell, „Cuba, the USSR, and the Non-Aligned Movement“ u Thomas C. Field Jr., Stella Krepp, Vanni Pettina (eds.), *Latin America and the Cold War* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2020), 165–166.

¹⁸ DAMSPS, PA, 1981, f-202, 44044, Telegram ambasade u Alžiru, 27. januar 1981.

uglavnom prosovjetske zemlje, ali je veliki broj bio i onih koji su se suzdržali, čak 24 zemlje, među njima Indija i Alžir, jer nisu želeli da ugroze svoje odnose sa SSSR-om, ali su ipak morale da ostanu, makar i uopšteno, van grupe onih koji su otvoreno podržavali jedan takav čin. Ne samo da je sovjetski potez doživeo oštru osudu u ovom najreprezentativnijem telu UN, već su nesvrstani pokrenuli i sličnu inicijativu u SB, što je naravno rezultiralo sovjetskim vetom, ali je time još dodatno bila kompromitovana sovjetska politika među mnogim članicama Pokreta. Kuba se zaista našla u nezavidnom položaju.¹⁹

Da stvar bude još gora, ovaj sukob se preneo i na sednice Koordinacionog biroa (KB) Pokreta nesvrstanih, izvršnog tela organizacije, koji je redovno zasedao u Njujorku, pri čemu je Kuba nastojala da se diskutuje o bilo kom drugom problemu, sem o Avganistanu, ili je debatu skretala na osudu američke spoljne politike, što je izuzetno iritiralo ostale članice ovog tela, među kojima i Jugoslaviju, ali pre svega izvesne prozapadne zemlje, kao što su bili Pakistan i Singapur, dok se Indija i dalje držala dosta rezervisano. Jugoslovenska strana se ipak trudila da nekako, u okvirima osude intervencije u Avganistanu, postigne izvesno pomirenje među tolikim suprotnostima, makar oko nekih suštinskih pitanja, kako se ne bi dalje narušavalo jedinstvo Pokreta, ali konsenzus je postajao nedostižan. Međutim, većina članica KB jasno je shvatila da intervencionizam velikih sila prema malim zemljama, bilo dolazio sa Istoka ili sa Zapada, krio je u sebi najveću opasnost, kako po opstanak tih samih zemalja, tako i po održivost Pokreta u celini.²⁰ Ovakav sve veći raskol u nesvrstanim redovima, koji je sve više pretio jedinstvu i svrsishodnosti organizacije, podstakao je različite članice, pre svega Kubu, Indiju i Jugoslaviju (tokom Titove sahrane) da pokrenu različite posredničke inicijative koje su trebalo da obezbede pomirenje Avganistana i Pakistana i potpomognu konačno povlačenje sovjetskih trupa, ali ni takvi potezi nisu urodili plodom.²¹

Zato su u Beogradu, na inicijativu Saveznog sekretara za inostrane poslove, Josipa Vrhovca, odlučili da pokrenu novu diplomatsku ofanzivu koja je trebalo da se podudari sa njegovim posetama nizu nesvrstanih zemalja u Aziji i Africi, čime bi novi jugoslovenski predlog mogao biti testiran na terenu i potom dobiti širu podršku među najvažnijim članicama. Suština jedne ovakve diplomatske ofanzive svodila se na to da se vanredna ministarska konferencija Pokreta nesvrstanih, najvažniji događaj u rasporedu posle samita, održi u najskorije vreme i da njena agenda u potpunosti bude posvećena razmatranju problematike intervencionizma velikih sila i povećanom stranom mešanju, čime bi onda i pitanje Avganistana, u nekom obliku, bilo razmotreno. Osnovna namera ovako razvodnjenog dnevnog reda svodila se na to da se, na taj način, predupredi kubanski pokušaj da unapred osujeti ovu inicijativu. Štaviše, najznačajnije regionalne države u Aziji (Bangladeš, Indonezija, Irak, Pakistan, Severna Koreja, Šri Lanka), Africi (Alžir, Gvineja, Nigerija, Tanzanija i Zambija, uz određene rezerve) i Latinskoj Americi (Peru) odmah su stale iza jugoslovenskog predloga, ali je Indija pokazala protivljenje motivisano, pre svega,

¹⁹ TNA, FCO 973/81, Prospects for the NAM, februar 1980.

²⁰ DAMSPS, PA, 1980, f-178, 423933, Cirkularni telegram SSIP, 23. april 1980.

²¹ T. Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, 347–367.

specifičnim interesima Nju Delhija u Avganistanu, njenim dugotrajnim sukobom sa Pakistanom, kao i strahom da bi redovna ministarska konferencija Pokreta nesvrstanih, inače planirana u indijskoj prestonici tokom 1981. godine, mogla biti tako odložena ili čak osujećena.²²

Na taj način, uzimajući u obzir veliku specifičnu težinu Indije u samom Pokretu i njenu ulogu organizatora buduće redovne ministarske konferencije, kao i samu činjenicu da nijedna druga zemlja koja je podržala jugoslovensku inicijativu ipak nije bila spremna da se sama prihvati uloge domaćina ovog vanrednog skupa, u Beogradu su odlučili da nešto uspore i dalje nastave da opipavaju puls nesvrstanog sveta po ovom pitanju. Međutim, brešu koju je nastala ovakvim razmimoilaženjima pokušala je da iskoristi Kuba svojim novim predlogom da se ovaj vanredni događaj održi u Havani u najskorije vreme, a ako to ipak nije bilo moguće, barem da se specijalni sastanak KB održi na ostrvu u sklopu generalnih priprema za neki budući događaj. U tom cilju, kako bi još više osujetila jugoslovenske napore, kubanska strana je počela da odugovlači sa konsultacijama, kupujući tako vreme kako bi i sopstvenu inicijativu na kraju učinila nepotrebnom, odnosno utopila je u beskrajnim proceduralnim detaljima. Isto tako, mnogim članicama je bilo i te kako jasno da pitanje Avganistana nikako ne bi bilo razmatrano na jednom tom skupu, već bi se pažnja sasvim usmerila na američke odnose sa Iranom u vezi sa talačkom krizom, pitanje Palestine, dekolonizaciju Namibije, aparthejd u Južnoj Africi itd., što je celokupnu početnu jugoslovensku ideju činilo apsolutno besmislenom.²³

Prema tome, nakon ozbiljnih razmatranja, jugoslovenska strana je bila spremna na novu rundu diplomatske utakmice sa Kubom, a u tim naporima su je nedvosmisleno podržale Indija i Šri Lanka, koje su se oštro protivile organizovanju bilo kakvog skupa u Havani, pre svega zbog svih kontroverzi koje prate kubansko predsedavanje još od prethodnog samita. Ubrzo se formirala jasna većina u samom Pokretu nesvrstanih koja je odlučno stala iza ovakvog stava, dok su Jugosloveni, tokom svojih bilateralnih susreta sa indijskim zvaničnicima, uspeli da proguraju ideju da se redovna ministarska konferencija u Nju Delhiju pomeri za sam početak 1981. godine, tako da, usled nedostatka vremena, bilo koja druga inicijativa za vanredne skupove postane suvišna, odnosno da čitav proces stabilizacije prilika unutar samog Pokreta ostane čvrsto u rukama dvojca Jugoslavija i Indija, koji je svojim ogromnim autoritetom mogao da osueti bilo kakva kubanska nastojanja.²⁴ Mnoge zemlje članice bile su i te kako frustrirane činjenicom što se nikako nije moglo otvoreno diskutovati o problemu Avganistana usled neprestane kubanske opstrukcije, iako se radilo o međunarodnom pitanju od prvorazrednog značaja o kome je Pokret nesvrstanih bio dužan da zauzme principijelan i odlučan stav. Jugoslovenska strana je bila uverena da je upravo guranje pod tepih takvih značajnih problema i dovelo do narastajućeg nezadovoljstva u redovima zemalja članica koje više nisu videle u samom Pokretu snagu koja može da se adekvatno nosi sa velikim bezbednosnim izazovima koji su doprinosili stalnom porastu napetosti u svetu.²⁵

²² DAMSPS, PA, 1980, f-217, 431397, Cirkularni telegram SSIP, 30. maj 1980.

²³ DAMSPS, PA, 1980, f-217, 433546, Telegram ambasade na Kubi, 4. jun 1980.

²⁴ DAMSPS, PA, 1980, f-217, 434361, Cirkularni telegram SSIP, 20. jun 1980.

²⁵ DAMSPS, PA, 1980, f-218, 454707, Telegram stalne misije u UN, 8. oktobar 1980.

Kada je konačno ministarska konferencija u Nju Delhiju bila isplanirana za početak februara 1981. godine, postavši tako prvi značajan skup Pokreta nesvrstanih još od samita u Havani, zvaničnici u Beogradu su bili uvereni da ovaj događaj ima kapacitet da prekine skorašnju spiralu propadanja Pokreta, vrati mu pređašnju snagu i usredsređenost na ključna međunarodna pitanja, predstavi ga ponovo kao bitan međunarodni faktor i jasnu mirovnu alternativu blokovima koji su ubrzano vukli čovečanstvo u ozbiljan sukob. Takođe, pošto su i sukobi među nesvrstanim zemljama bili u porastu, među kojima je krvavi Iračko-iranski rat bio tek poslednji u nizu, trebalo je iznova uspostaviti ravnotežu u unutrašnjim odnosima i jasno postaviti globalne prioritete kao cilj koji bi bio iznad pojedinačnih interesa zemalja članica. Ono što je delovalo ohrabrujuće za Jugoslaviju bilo je to da su skorašnji događaji i kompromitovanje oko pitanja Avganistana dosta potkresali krila Kubi i čitavoj prosovjetskoj grupi, tako da su im mogućnosti za opstrukciju bivale sve manje u odnosu na prethodni period.²⁶ Jugoslavija je velike nade polagala u Indiju, računajući na sklonost Indire Gandhi da vidi svoju buduću ulogu u Pokretu nesvrstanih kao jasnu zamenu za Titovu ulogu vodeće ličnosti, pomiritelja i graditelja konsenzusa, uprkos svim teškim iskušenjima koji su tada pred njom stajali.²⁷

Jugoslovenska strana držala je da se na ovoj ministarskoj konferenciji moraju ponovo reafirmisati temeljni principi Pokreta nesvrstanih, ali oni nikako ne bi trebalo da budu odvojeni od njihove praktične primene na brojne konfliktne situacije jer bi, u suprotnom, to samo bila još jedna prazna priča. Naprosto, Jugosloveni, za razliku od Indusa, nisu smatrali da bi se trebalo isključivo koncentrisati na očuvanje jedinstva samog Pokreta po bilo koju cenu, prvenstveno na uštrb njegove mogućnosti da efikasno međunarodno deluje, a da se, u ovom ili onom obliku, tokom predstojeće diskusije ne dotaknu i problemi koji su svojom zapaljivošću i kapacitetom za polarizaciju i doveli samu organizaciju u krizu u kojoj se nalazila. Štaviše, jugoslovenska strana je bila uverena da je jedan takav indijski pristup bio suštinski vrlo sličan kubanskom, gde su osetljive teme ostavljane po strani, dok se jedino diskutovalo o temama koje su bile prijemčive za domaćine i ostale učesnike, stvarajući tako iluziju sloge i saradnje. Konsenzus se svakako morao ponovo pronaći jer je budućnost Pokreta bila u pitanju, ali se zajednička pozicija morala razjasniti i u vezi sa pitanjima koja su izazivala najveća razmimoilaženja. Jedino se tako mogla prevazići postojeća paraliza organizacije, jasno utvrdivši u čemu je bio problem i kako se sa njim treba izboriti. Jugosloveni su otvoreno odbijali indijsku formulu da se sva važnija pitanja rešavaju u uskom krugu nekoliko zemalja (Indija, Jugoslavija, Alžir i Kuba, uz možda još neke), držeći da je to dosta podsećalo na poslednjih nekoliko godina kubanskih nastojanja da tzv. „napredna“ grupa preuzme celokupnu odgovornost upravljanjem Pokretom.²⁸

Ipak, kao što se i moglo očekivati, već u pripremnoj fazi ministarske konferencije u Nju Delhiju, tokom ministarskog sastanka KB i pripremnog sastanka, koji je prethodio glavnom događaju, došlo je do ozbiljnih rasprava oko nekih starih

²⁶ DAMSPS, PA, 1981, f-202, 44316, Novi momenti od značaja uoči ministarske konferencije nesvrstanih zemalja, 29. januar 1981.

²⁷ DAMSPS, PA, 1981, f-202, 44125, Telegram ambasade u Indiji, 28. januar 1981.

²⁸ DAMSPS, PA, 1981, f-202, 42293, Telegram stalne misije u UN, 16. januar 1981.

kontroverznih pitanja, kao što su sovjetska invazija Avganistana, predstavništvo Kampučije posle vijetnamske invazije, suspenzija Egipta posle postizanja mirovnog sporazuma sa Izraelom itd., odnosno vrlo zapaljiva atmosfera i stari sukobi iz Havane još uvek su tinjali nesmanjenom žestinom, iako je prošlo skoro godinu i po dana od tada.²⁹ Kada je ministarska konferencija konačno održana (9–13. februar 1981.), uprkos ovakvim ostrim razmimoilaženjima, prvenstveno kroz indijske i jugoslovenske diplomatske napore, uspešno je pronađeno rešenje koje je dodatno ispeglalo i prilagodilo indijski tekst završnog dokumenta čija je početna mana bila da je, jednim potezom, želeo da izgladi sve nesporazume i zadovolji svačije interese, što je svakako bilo teško moguće, ali samo je doprinosilo daljem raskolu u Pokretu. Tako su indijske i jugoslovenske diplomate, često uz pomoć svojih alžirskih kolega, uspele da po pitanju Avganistana i Kampučije pronađu kompromis gde ni SSSR, ni Vijetnam nisu bili otvoreno spomenuti, ali je zato jasno traženo da se sve strane trupe povuku sa njihovih teritorija i da se njihovim narodima omogućiti da samostalno zaštite svoj suverenitet, teritorijalni integritet i nezavisnost. Pitanje predstavnika Kampučije i suspenzije Egipta ostavljeni su na razmatranje nekim budućim skupovima, dok ekonomska pitanja, centralna tema samita sedamdesetih, nisu ni bila ozbiljnije diskutovana, tako da su se neke od kontroverzi prethodnog okupljanja u Havani nastavljale u nedogled, ali ipak nisu uspele da sabotiraju opšti napredak ove konferencije, kao ni njene prihvatljive rezultate. Takođe, jugoslovensko-kubansko rivalstvo se i ovde nastavljalo na marginama, ali, za razliku od prethodnog perioda, ono više nije dominiralo sednicama, niti je paralisalo razmatranja ključnih međunarodnih problema.³⁰

Sve u svemu, ministarska konferencija u Nju Delhiju mogla se podičiti ograničenim uspehom, pre svega u sferi smanjenja unutrašnjih previranja i kontrole uzajamnih sukoba, ali, ako više od godinu dana nije bilo nijednog drugog značajnog događaja u agendi samog Pokreta, onda sam čin održavanja takvog jednog visokog skupa je predstavljao značajan rezultat sam po sebi, kako za Indiju kao domaćina, tako i za Jugoslaviju kao pokretačku silu iza kulisa, a naravno i za samu organizaciju u celini. Tom prilikom je u indijskoj prestonici obeleženo i dve decenije od Beogradske konferencije 1961. godine i, kao i pre 20 godina, upućen je novi apel za mir supersilama da prekinu sa sukobljavanjem i ponovo otpočnu sa dijalogom na vrhu, čime se svima činilo da se Pokret ponovo afirmisao kao moralna i politička snaga posvećena svetskom miru. Ipak, kako je mnogima to već bilo jasno, ni u delu liderstva, ni u sferi specifične težine zemalja članica, kao i opšte važnosti čitavog Pokreta, situacija je bila daleko od one koju su predstavljale takve istorijske gromade: Tito, Nehru, Naser, Sukarno, Nkrumah i drugi.³¹

Ipak, posle ove konferencije supersile i blokovi počeli su ponovo da obraćaju više pažnje na delovanje samog Pokreta i njegovih glavnih članica, pri čemu su Sovjeti nastojali da isprave ranije greške i pronađu izvesne dodirne tačke sa nesvrstanimi, jer im je

²⁹ R. Srivastava, *India and the Nonaligned Summits*, 70–73.

³⁰ DAMSPS, PA, 1981, f-203, 412673, Izveštaj jugoslovenske delegacije sa ministarske konferencije PN u Nju Delhiju, 11. mart 1981; Jovan Čavoški, *Non-Aligned Movement Summits*, 235–237.

³¹ S. B. Jain, *India's Foreign Policy and Non-Alignment* (New Delhi: Anamika Publishers, 2000), 244–252.

bilo jasno da je kubanski eksperiment vođstva propao i da su intervencijom u Avganistanu otuđili mnoge zemlje Trećeg sveta, dok su Amerikanci, sa svoje strane, pokušavali da izvrše pritisak i spolja i iznutra kako bi većinu u nesvrstanim redovima prinudili da nastupa sa više obzira prema američkim interesima i shodno umeri svoju oštru kritiku. Sve ovo, svakako, izuzetno je brinulo jugoslovensku stranu, jer je mogućnost upliva supersila i dalje bivala velika.³² Ubrzo posle toga, mnoge nesvrstane zemlje su još opreznije nastupale prema blokovima, što je još više otupelo oštricu samog Pokreta, ali je to jasno ukazivalo i na činjenicu da je sama organizacija dostigla određeni značaj i specifičnu težinu u međunarodnim odnosima, čim se pristupalo takvim otvorenim pretnjama iz Vašingtona usled neposredne aktivnosti zemalja članica, naročito u UN, koje su često žestoko kritikovale američku politiku u Trećem svetu, naročito u Africi.³³

Kontroverze oko organizovanja sedmog samita u Bagdadu

Ubrzo posle održavanja ministarske konferencije u Nju Delhiju, Pokret nesvrstanih se polako vraćao svojoj staroj dinamici organizovanja važnih događaja. Već tokom 1981. godine održana su dva ministarska sastanka KB, jedan u Alžiru u aprilu, u potpunosti posvećen pitanju podrške namibijske oslobodilačke borbe, i drugi u Njujorku u septembru, u vreme 36. zasedanja GŠUN, posvećen svim kriznim tačkama u svetu gde je Pokret trebalo da zauzme određeni principijelan stav. Već u aprilu naredne godine, u Kuvajtu je održan vanredni ministarski sastanak KB posvećen pitanju Palestine i političke uloge Palestinske organizacije oslobođenja (PLO) u tom procesu.³⁴ Sa druge strane, sve više je bivao primetan i stav, kako u Jugoslaviji, tako i među ostalim glavnim članicama Pokreta, da se budući zajednički zadatak svodio na to da se ponovo osmisli njegova posrednička uloga u odnosima među supersilama, kako je to bilo ranije u istoriji i zamišljeno, prvenstveno kroz organizovanje jednog usklađenog i sveobuhvatnog plana za rešavanje gorućih svetskih problema, te da se tako osujete dalji napori blokova da se sama organizacija još više marginalizuje. Svakako, to je sve izgledao idealno u pojedinačnim zamislima, kao i tokom međusobnih konsultacija nesvrstanih zemalja, ali je, isto tako, bilo sve teže sprovodivo u delo, naročito jer su bilateralni sukobi, kao najveća prepreka svrshodnoj zajedničkoj akciji, i dalje buktali nesmanjenom žestinom.³⁵

Najveći među njima svakako je bio Iračko-iranski rat, najkrvaviji sukob između dve nesvrstane zemlje koji je izbio septembra 1980. godine i trajao je narednih osam godina, ostavljajući obe zemlje u ruševinama, kao i njihove pojedinačne planove dominacije u arapskom svetu ili izvoza Islamske revolucije po regionu. Uprkos svojoj dužini, oružani sukob je trajao sa promenljivom srećom gde su Iranci, do početka 1982. godine, držali inicijativu, da bi potom ratna sreća prešla u ruke Iranaca, narednih nekoliko godina. Onda se celokupan sukob pretvorio u

³² DAMSPS, PA, 1981, f-201, 454550, Telegram stalne misije u UN, 2. novembar 1981.

³³ R. L. Jackson, *The Non-Aligned, the UN and the Superpowers*, 218–221.

³⁴ *Documents of the Gatherings of the Non-Aligned Countries*, Vol. 2 (Beograd: IMPP, 1989), 452–463.

³⁵ DAMSPS, PA, 1982, f-158, 46601, Telegram ambasade na Kubi, 9. februar 1982.

krvavu pat poziciju sve do kraja, u kojem nijedna strana nije mogla da odnese prevagu, niti da zauzme teritorije koje je želela, a uzajamni gubici i materijalna šteta su samo rasli.³⁶ Već krajem 1980. godine Pokret nesvrstanih je formirao Komitet dobre volje, čije su članice bile Kuba, Indija, Zambija i PLO, koji je trebalo da se bavi posredovanjem u ovom sukobu. Jugoslavija je takođe pretendovala da bude član ovog tela, ali su Kubanci uspeali, koristeći proceduralne mehanizme, da osujeće takav napor i ostave zvanični Beograd van njegovih okvira, misleći da tako slabe jugoslovenski uticaj. Naravno, to nikako nije sprečilo jugoslovenske zvaničnike da se po bilateralnoj liniji angažuju u kontaktima sa iračkom i iranskom stranom, pokušavajući da pronađu ključ ka okončanju ovog sukoba, što se činilo gotovo nemogućim zadatkom u tom trenutku.³⁷

Međutim, što se tiče samog Pokreta nesvrstanih, još veći problem sa ovim sukobom je bio u tome što je sledeći samit trebalo da se održi na jesen 1982. godine u prestonici jedne od zaraćenih strana, Bagdadu, a to je zaista bilo potpuno novo iskustvo za čitavu organizaciju, ali i za njegove vodeće članice. Pošto se iračka ratna sreća počela naglo menjati, a iranske trupe su krenule da prodiru na iračku teritoriju i intenzivno bombarduju iz vazduha mete duboko u iračkoj teritoriji, uključujući i prestonicu, kod mnogih se pojavila opravdana bojazan da sedmi samit neće biti moguće održati na predviđenom mestu usled svima jasnih bezbednosnih razloga. Zvanični Teheran upravo je bio prvi koji je pokrenuo pitanje odlaganja samita ili čak potpune promene mesta održavanja, prvenstveno ponesen sopstvenim skorašnjim uspesima na bojnom polju.³⁸ Bez obzira na kritičnu situaciju na ratištu, Jugoslavija, kao i sve druge istaknute zemlje članice, i dalje su se iskreno nadale da će se naredni samit održati na već predviđenom mestu, pošto su bilo kakve promene mogle otvoriti vrata mnogim neželjenim scenarijima, a jedan je bio i taj da se samit uopšte i ne održi, što bi bio događaj bez presedana, istovetan potpunom krah Pokreta nesvrstanih. Zato je, po Jugoslovenima, koje su snažno podržavali iz Nju Delhija, trebalo već početkom juna održati redovni ministarski sastanak KB u Havani, koji bi, u neku ruku, odigrao ulogu pripremnog sastanka za predstojeći samit, gde bi se onda izvesna razmimoilaženja izgladila i sve polako, bez većih razmirica, pripremlilo za veliki događaj na jesen.³⁹

Tokom ovog sastanka, uprkos brojnim izazovima koje je trebalo razmatrati, prvenstveno usled bezbednosne situacije u svetu koja se ubrzano pogoršavala, Jugoslavija i Indija, bez obzira na kubanske domaćine i njihov radikalniji stav oko latino-američkih pitanja, čvrsto su držale diskusiju u svojim rukama i usmeravale je u uverenom i konstruktivnom duhu kako bi atmosfera dogovaranja i kompromisa ostala nedirnuta, a da se pouke prethodne ministarske konferencije nastave da prenose i dalje u budućnost, preusmeravajući tako pažnju na velika politička i ekonomska pitanja, a ne na uzajamne sukobe.⁴⁰ Naravno, bilo je neminovno da se pokrene pitanje mesta održavanja narednog samita. Iran i Sirija, podržani od strane Libije i

³⁶ Williamson Murray, Kevin M. Woods, *The Iran-Iraq War: A Military and Strategic History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 85–335.

³⁷ T. Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, 441–470.

³⁸ DAMSPS, PA, 1982, f-158, 49120, Telegram ambasade u Iranu, 23. februar 1982.

³⁹ DAMSPS, PA, 1982, f-159, 421223, Cirkularni telegram SSIP, 7. maj 1982.

⁴⁰ DAMSPS, PA, 1982, f-159, 28841, Telegram ambasade na Kubi, 3. jun 1982.

Alžira, insistirali su da se samit mora održati na drugom mestu, a iranski predstavnici su čak pretili da će intenzivirati vojne akcije ukoliko se taj događaj ipak bude održao u Bagdadu. Sa druge strane, irački predstavnici su davali čvrste garancije da je njihova zemlja i te kako sposobna da bude uspešan domaćin sedmog samita, tako da nikako nije mogao da se postigne ni minimalni konsenzus po tom pitanju, pojačavajući tako zabrinutost i stvarajući sveopštu neizvesnost. Da situacija bude još apsurdnija, Indija, Libija, Sirija i Severna Koreja su paralelno već lobirale da budu domaćini osmog samita, a da ni sedmi nije bio izvestan da će se uopšte održati. Jugoslovenska strana se tako sve više pribojavala da bi se moglo desiti da se, na ovom pitanju, sam Pokret definitivno pocepa i prekine se njegov kontinuitet, što je bio jedan od najvažniji temeljnih principa od njegovog početka.⁴¹

Međutim, ono što je izuzetno brinulo zvaničnike u Beogradu, pa i u Nju Delhiju, bila je orkestrirana kampanja prosovjetskih zemalja predvođenih Kubom da se Irak oštro osudi zbog njegovih veza sa Zapadom, kao i zbog saradnje sa određenim arapskim zemljama koje su bile bliske Vašingtonu, prvenstveno sa Saudijskom Arabijom i Egiptom. Jugosloveni su dobro razumeli da se iza ovakve kampanje nije krila samo ideološka kritika, koja je u kubanskom slučaju bila očekivana, već jedan mnogo bolje razrađen plan, a to je bilo da se trenutna kriza oko mesta održavanja narednog samita iskoristi da se, na neodređeno vreme, produži kubansko predsedavanje Pokretom nesvrstanih. Indijske i jugoslovenske službe već su imale indicije da je Kastro već spremio predlog odlaganja samita. Istovremeno, kubanski ministar spoljnih poslova Isidoro Malmjerka Peoli, ponudio je iračkoj strani da se krajem avgusta u Havani organizuje vanredna ministarska konferencija Pokreta i da se na njoj odluči kada i gde će se potom održati sedmi samit. Ovo je jako zabrinulo Jugoslaviju, pošto bi produženi kubanski uticaj u Pokretu bio veliki problem za Beograd, ali i samog iračkog lidera Sadama Huseina, koji je, osetivši da mu organizacija samita izmiče iz ruku, naredio, kao gest dobre volje, hitno povlačenje svojih trupa sa iranske teritorije i proglasio je jednostrano primirje. Ipak, za Iran to nije bilo dovoljno i rat se nastavljao po starom.⁴²

Uprkos već pomenutim skrivenim ambicijama, čak je i kubanskom rukovodstvu ubrzo postalo jasno da bi odlaganje samita ili njegovo otkazivanje predstavljalo kraj Pokreta nesvrstanih, te se i zvanična Havana tada počela više angažovati da se pronađe konstruktivno rešenje. U Jugoslaviji su već ozbiljno razmatrali da bi Indija, jedna od najvažnijih nesvrstanih zemalja, ali i bliski jugoslovenski saveznik, bila idealan kandidat da se sedmi samit održi u Nju Delhiju i to u prvoj polovini 1983. godine, čime bi se samo odlaganje samita u odnosu na raniji raspored svelo na tek nekoliko meseci. Zvanični Beograd je, kroz diplomatske kanale, sve više insistirao na takvom scenariju, odnosno da je bilo krajnje vreme da „kolevka nesvrstanih“ konačno postane domaćin jednog samita, a time se, takođe, želela preduprediti mogućnost da se ovaj veliki događaj održi u jednoj od prestonica prosovjetske grupe ili u samoj Jugoslaviji, kako su neki sugerisali, na

⁴¹ DAMSPS, PA, 1982, f-145, 430062, Cirkularni telegram SSIP, 15. jun 1982; J. Čavoški, *Non-Aligned Movement Summits*, 239–240.

⁴² DAMSPS, PA, 1982, f-159, 433291, Iračko-iranski rat i dileme održavanja VII KNZ u Bagdadu, 12. jul 1982.

šta jugoslovenski zvaničnici nisu bili spremni.⁴³ Pošto je Bangladeš svim članicama Pokreta jasno ukazao da se samit nikako ne može održati u Bagdadu, u Njujorku je, pri KB, formirana radna grupa sastavljena od kubanskih, jugoslovenskih, indijskih, alžirskih, zambijskih i šrilankanskih diplomata, bivših domaćina samita (Egipat je izostavljen na kubansko insistiranje zbog veza sa SAD), kojoj je zadatak bio da uveri iračku stranu da konačno mora prepustiti nekom drugom ulogu domaćina. Kubanska strana želela je da se formira i nova koordinaciona struktura Pokreta nesvrstanih koja bi obuhvatala sve ove zemlje, ali su ostali učesnici, među kojima i Jugoslavija, uzimajući u obzir ranije iskustvo, bili i te kako rezervisani prema jednoj takvoj ideji.⁴⁴

Međutim, pošto su Kubanci nastavili sa starom idejom održavanja vanrednog sastanka u Havi krajem avgusta kako bi se odredio novi domaćin samita, iračka strana se, kao prirodna reakcija na jedan takav pritisak, naprosto ukopala u svom stavu da je Bagdad sasvim adekvatno mesto, a potencijalno su predlagani Kuvajt ili Ženeva kao domaćini, ali bi predsedavanje čitavim događajem bilo sasvim u iračkim rukama. Iračke diplomatske delegacije su krenule da obilaze brojne nesvrstane zemlje kako bi promovisale jedan takvu zamisao, ali su paralelno nudile i ideju da se u Bagdadu preliminarno održi ministarska konferencija gde bi se onda definitivno odlučilo kako i kuda dalje. Na taj način, iračka vlada je odškrinula vrata mogućnosti da se samit održi i negde drugde, pod drugim predsedavajućim, što su odmah prepoznali jugoslovenski zvaničnici kao značajan pomak koji je trebalo obavezno iskoristiti. Čitava jugoslovenska zamisao svodila se na to da se Iraku da šansa da sam, uz prijateljske savete, dođe do zaključka da je njegovo predsedavanje bilo gotovo nemoguće zadatak i da sledstveno pruži punu podršku novom domaćinu. Već kroz svoje intenzivne kontakte sa iračkim diplomatama, Jugosloveni su dobro znali da je zvanični Bagdad već interno bio doneo odluku da prepusti ulogu domaćina nekom drugom, ali je to, zbog čuvanja Sadamovog obraza i ugleda, trebalo da bude kontrolisan proces gde bi sve izgledalo kao da je Irak samostalno napravio veliki gest dobre volje u interesu budućnosti Pokreta nesvrstanih i svih njegovih zemalja članica.⁴⁵

Kao način da se pronađe pravo rešenje u tom naumu, u Beogradu je odlučeno da se početkom avgusta u specijalnu misiju u Bagdad upute član Predsedništva SFRJ Cvijetin Mijatović i novi savezni sekretar za inostrane poslove Lazar Mojsov, kako bi u razgovorima sa najvišim iračkim zvaničnicima, pre svega Sadamom Huseinom, ali i premijerom Tarikom Azizom i ministrom spoljnih poslova Sadunom Hamadijem, uspeali da dobiju i zvanično obećanje od njih, a i garancije, da bi Irak prepustio ulogu domaćina nekoj drugoj zemlji, a tu je najbolje odgovara Indija, tako da se izbegnu bilo kakvi dalji sukobi unutar Pokreta i konačno razreši ovo pitanje koje je već mesecima morilo sve članice. Posle vrlo intenzivne razmene mišljenja, iračko rukovodstvo se složilo sa jugoslovenskim predlogom da Indija bude novi domaćin samita početkom 1983. godine, ali je Sadam postavio samo jedan prethodni uslov – da se vanredna ministarska konferencija Pokreta ipak održi u Bagdadu kako bi se onda, na tom skupu, zvanično obnarodovalo da je Irak zvanično predao palicu Nju

⁴³ DAMSPS, PA, 1982, f-159, 437921, Telegram stalne misije u UN, 30. jul 1982.

⁴⁴ DAMSPS, PA, 1982, f-159, 438068, Telegram ambasade na Kubi, 1. avgust 1982.

⁴⁵ DAMSPS, PA, 1982, f-160, 438744, Telegram stalne misije u UN, 9. avgust 1982.

Delhiju. Jugoslovensko rukovodstvo se uopšteno složilo sa ovakvim predlogom kao delom jednog kompromisnog paketa koji je čuvao obraz iračkom lideru u trenutku kada je činio ogroman ustupak na koji uopšte nije bio obavezan, jer je uvek mogao da svali krivicu za neuspeh samita na rat i iransku nepomirljivost.⁴⁶

Međutim, ubrzo posle ove posete, verovatno kao deo kubanskih napora da zadrže vodeću ulogu u samom Pokretu i podriju jugoslovenske diplomatske napore, nastavilo se sa diplomatskom ofanzivom za održavanje ministarske konferencije u Havani, jasno ukazujući da će se sve učiniti da do održavanja skupa u Bagdadu nikako ne dođe. Kastro je čak upućivao otvorene ultimatumе Sadamu. Taman kad se činilo da je rešenje na dohvata ruke zahvaljujući jugoslovenskom posredovanju, ponovo su se pojavile nove pukotine u jedinstvu Pokreta. Jugoslavija, Indija i Zambija su preduzele korake da pomire dva krajnje suprotstavljena stava, irački i kubanski, naročito jer zvanični Nju Delhi, bez jasnog iračkog odustajanja od održavanja samita, još uvek nije hteo da se nedvosmisleno prihvati te uloge. Istovremeno, kubanska diplomatija je iza kulisa nastojala da obezbedi za prosovjetsku grupu da bude domaćin osmog samita, tako da je odugovlačenje u vezi sa iračkim napuštanjem uloge domaćina za sedmi samit bilo u sklopu trgovine koja se vodila kako bi se postiglo da zvanična Havana izađe sa što više pozitivnih poena iz čitave priče.⁴⁷ Ipak, pošto je vreme prolazilo i činilo se da ni Kuba, ni Irak nisu bili spremni da ustuknu u svojim zahtevima, krajem avgusta Malmjerka je posetio Bagdad i u ličnom razgovoru se konačno dogovorio sa Sadamom da se neće održati nijedna vanredna ministarska konferencija. Indija je tada zajednički prihvaćena za domaćina samita, koji će biti održan u martu 1983. godine, a preliminarno je utvrđeno da će Irak biti domaćin osmog samita 1986. godine. Ostavljeno je KB da na jesen u Njujorku još jednom potvrdi ovaj dogovor koji je, u suštini, uprkos kubanskim prepucavanjima, bio već utvrđen tokom ranijih jugoslovensko-iračkih razgovora kao deo kompromisnog rešenja promovisanog od strane zvaničnog Beograda.⁴⁸

Sedmi samit Pokreta nesvrstanih u Nju Delhiju

Kako za Jugoslaviju, tako i za njene saveznike, mogućnost da Indija preuzme predsedavanje samim Pokretom činilo se kao trenutno najbolja opcija da se umire postojeći unutrašnji sukobi i da se dodatno umere stavovi „radikalnih“ članica koje su dolazile i sa leva i sa desna, tako postepeno vraćajući ravnotežu i funkcionalnost u delovanje same organizacije, predupredivši dalje trendove ka novom raskolu. Jugoslavija i Indija su, uglavnom, nastupale kao nesumnjiv dvojac po skoro svim suštinskim pitanjima koja su se ticala, kako ispravljanja trenutnog stanja u Pokretu i njegovog povratka na originalne principe, tako i njegove budućnosti u svetu u kome je blokovsko odmeravanje snaga ponovo postalo konstanta. Zvanični Beograd i Nju Delhi nisu uvek gledali istovetno na određene probleme, kao što su bili reforma KB, gde je Indija želela jedno manje i više disciplinovano telo, dok su u

⁴⁶ DAMSPS, PA, 1982, f-159, 432329, Cirkularni telegram SSIP, 11. avgust 1982.

⁴⁷ DAMSPS, PA, 1982, f-162, 440348, Telegram stalne misije u UN, 20. avgust 1982.

⁴⁸ DAMSPS, PA, 1982, f-160, 440932, Telegram ambasade u Iraku, 29. avgust 1982.

Beogradu držali da ono mora ostati veće i demokratičnije u organizaciji, upravo da bi se sprečila njegova kontrola od strane jedne grupe članica, ili problem predstavnštva Kampučije, gde je Indija bila mnogo bliža prihvatanju provijetnamske delegacije, a Jugoslavija oštro protiv nje.⁴⁹ Bez obzira na sve, obe zemlje bile su i te kako zainteresovane da spreče Kubu i njene saveznike da ponovo određuju agendu Pokreta. Takvi zajednički naponi već su bili očigledni na vanrednom ministarskom sastanku KB u Nikaragvi u januaru 1983. godine, kada su Jugoslavija i Indija, radeći ruku pod ruku, uspele da spreče da radikalne kubanske formulacije uđu u završna dokumenta, sem delimično u delu latinoameričkih problema, u kojima je uticaj Havane bio nesumnjiv, dok je u svemu ostalom prevladao suzdržaniji stav da se radi o objektivnoj kritici međublokovskog sukobljavanja kao najveće pretnje za postojanje nesvrstanih zemalja, izbegavši tako istupanje protiv samo jednog bloka ili jedne supersile, kako su to uvek zagovarali kubanski zvaničnici.⁵⁰

I pripreme za sam samit su se najčešće odigravale u indijsko-jugoslovenskom ključu, gde su zajedničkim naporima, uz intenzivne konsultacije, pripremana završna dokumenta samita. Tako je, uz jugoslovensku pomoć, indijska strana unapred podelila svim članicama Pokreta svoje tekstove ovih dokumenata, a u kojima je jasno preovladavala srednja linija po svim važnim pitanjima, kako onim vezanim za blokovski sukob, tako i za različite krizne tačke, dok su ekonomski problemi i pitanje razoružanja, kao na ranijim samitima, ponovo imali prednost u odnosu na sve ostalo. Ovakav pristup je budućim domaćinima omogućavao da sa „radikalnim“ članicama sa obe strane spektra postignu što bezbolniji konsenzus u vezi sa određenim pitanjima koja su im mogla biti bitna, nikako ne narušavajući integritet i suštinu samog Pokreta nesvrstanih. U tom cilju, niz indijskih i jugoslovenskih delegacija se uputio da obilazi različite zemlje i regione kako bi se prikupila što veća podrška za ovakve specifične predloge i time onemogućilo bilo kome da sabotira uspeh ovog samita.⁵¹ Sve u svemu, za Indiju, Jugoslaviju i mnoge druge zemlje samit u Nju Delhiju činio se kao poslednji pokušaj da se spasi šta se još spasiti moglo, odnosno bio je to, iz njihovog ugla, poslednji pokušaj da se sam Pokret vrati u pređašnje stanje, očuva njegov stari prestiž, prekine se sa dugotrajnom krizom u kojoj se nalazio, i ponovo uspostavi ekvidistanca prema blokovima, sve u skladu sa njegovim osnivačkim principima. Uoči samog samita, singapursko Ministarstvo spoljnih poslova podelilo je publikaciju u kojoj je se na samom početku naglasilo: „Pokret nesvrstanih je svedok opadanja svog kredibiliteta, integriteta i moralnog stava...Nadamo se da će u Nju Delhiju njegov prestiž i snaga biti obnovljeni.“⁵² To je bila velika nada mnogih učesnika.

⁴⁹ DAMSPS, PA, 1983, f-128, 43, Podsetnik na situaciju u PN i pripreme za sedmu KNZ, 30. decembar 1982.

⁵⁰ DAMSPS, PA, 1983, f-128, 42791, Izveštaj o vanrednom ministarskom sastanku KB u vezi sa situacijom u Latinskoj Americi i na Karibima, 25. januar 1983.

⁵¹ CIA Records Search Tool (CREST), CIA-RDP85T00287R000700650001-5, The NAM: India's chairmanship and relations with the superpowers, 1. mart 1983.

⁵² *Havana and New Delhi – What's the Difference: Choices before the Non-Aligned Movement* (Singapore: Ministry of Foreign Affairs, 1983).

Sedmi samit Pokreta nesvrstanih u Nju Delhiju održan je 7–12. marta 1983. godine, a njemu su prethodila dva pripremna skupa, jedan na ambadorskom nivou (1–2. mart), a drugi na nivou ministara spoljnih poslova (3–5. mart). Ovom skupu je prisustvovalo 99 članica Pokreta od 101 zvanično registrovanih, među kojima su bile i četiri novopriljene: Kolumbija, Barbados, Bahami i Vanuatu, 18 zemalja posmatrača koje su mogle da prisustvuju internim diskusijama u Pokretu i 27 gostiju. Uz Indiju, kao predsedavajuću samitom, izabarana su i 22 potpredsednika, dok su Jugoslavija i Nikaragva, kao predstavnici „umerene“ i „radikalne“ frakcije postale predsedavajuće Političkog i Ekonomskog komiteta. U skladu sa jugoslovenskim projekcijama, na kraju je prihvaćen predlog da se sastav KB proširi na 74 člana, održavajući tako njegovu bolju regionalnu zastupljenost i demokratski, otvoreni karakter, iako će u budućnosti toliko članstvo dosta obesmisлити bilo kakvo brzo usvajanje konstruktivnih predloga. Ipak, i u jugoslovenskom, i u indijskom slučaju, stari strah od preuzimanja kontrole nad Pokretom od strane jedne grupacije zemalja, što je u slučaju Kube dovelo do skorašnje duboke krize, i dalje je bio vrlo aktuelan.⁵³

Sve stare podele možda su se najbolje videle tokom oštre rasprave u pripremnom delu samita, gde se singapurska delegacija žestoko sukobila sa vijetnamskim i kubanskim kolegama oko pitanja predstavnštva Kampučije, čije je mesto, kao i u Havani, i uprkos indijskim ranijim željama, ponovo ostalo upražnjeno. Kao izraz mnogih frustracija skorašnjim dešavanjima, ministar spoljnih poslova Singapura S. Radžaratnam uputio je otvoreno pismo samitu gde je pokrenuo pitanje budućnosti Pokreta, nešto što je i te kako brinulo i Indiju i Jugoslaviju, ali i mnoge druge koji nisu želeli skretanje sa starog puta u pravcu veće blokovske povezanosti. „Njegova [Pokreta] prošlost je nešto čime opravdano možemo da se ponosimo. Međutim, njegovo trenutno stanje mu ne stoji na čast. I, konačno, ako nastavi postojećim kursom, njegova budućnost biće sramotni zaborav“, istakao je singapurski zvaničnik. Ovo je bilo nešto što je mnoge nateralo na duboko razmišljanje, ali je i podstaklo želju mnogih učesnika da samit u Nju Delhiju ipak bude uspešan kako se ovakve zloko-bne prognoze ne bi uistinu i obistinile, odnosno da se, zajedničkim snagama, efikasno prevaziđu brojne podele.⁵⁴ Indija i Jugoslavija su imale obavezu da tako nešto nikako ne dozvole, iako bi zvaničnom Beogradu bilo mnogo lakše da se izbori sa takvim zadatkom da je Tito još uvek bio živ. Kako su to primetile egipatske diplomate, nažalost, Jugoslavija više nije imala onakvu težinu u samom Pokretu kao ranije, iako je i dalje bila jedan od motora funkcionisanja te organizacije, dok se odsustvo Titovog ogromnog autoriteta i te kako osećalo da, po njima, čak ni Indira Gandhi nije to mogla nadomestiti.⁵⁵

Otvarajući samit, Gandijeva je održala vrlo konstruktivan i pomirljiv govor u kome je dala jednu krajnje objektivnu i uravnoteženu ocenu svetske situacije, brojnih

⁵³ Kumar Awadhesh Raman, *Mrs. Indira Gandhi and the Non-Aligned Movement* (Patna: Janaki Prakashan, 2011), 139–145; R. L. Jackson, *The Non-Aligned, the UN and the Superpowers*, 82–83; J. Čavoški, *Non-Aligned Movement Summits*, 242–244.

⁵⁴ A.W. Singham, S. Hume, *Non-Alignment in an Age of Alignments*, 313–314; R. Srivastava, *India and the Nonaligned Summits*, 89–90.

⁵⁵ DAMSPS, PA, 1983, f-153, 411723, Telegram ambasade u Egiptu, 15. mart 1983.

problema sa kojima se tada suočavao Pokret nesvrstanih, kao i indijske pozicije u odnosu na zadatke koje su očekivale zvanični Nju Delhi u budućnosti. Čitav njen nastup bio je u skladu sa temeljnim principima Pokreta i, na taj način, ona je tumačila i napevu situaciju u svetu, kao i opasnu ulogu različitih konfliktnih situacija. Ona je oštro kritikovala trku u naoružanju i intervencionističku politiku supersila, a da nije izdvojila nijednu od njih pojedinačno, sve vreme ističući da je trebalo stvarati novi međunarodni sistem u kome bi pitanja očuvanja mira, snaženja nezavisnosti, podsticanja ekonomskog razvoja, promocije razoružanja itd. bila od centralnog značaja, a naročitu pažnju je posvetila ponovnoj izgradnji NMEP, tada već skoro zaboravljenoj temi. Slušajući ovaj govor, izgledalo je kao da se Pokret vratio u atmosferu od pre skoro jednu deceniju kada su međusobni sukobi bili u drugom planu, veliki ciljevi promene sveta bili su ideja vodilja čitave organizacije, a on se činio nikad jačim i efikasnijim. Gandijeva je, tom prilikom, Pokret nesvrstanih slikovito nazvala „najvećim mirovnim pokretom u istoriji“, nastojeći da svojim stavovima unese što više spokoja u redove nesvrstanih zemalja i tako učvrsti njihove međusobne odnose. U tom cilju, čak je i pohvalila Kastrovo predsedavanje Pokretom, iako je i sama imala ogromne rezerve prema njegovom nastupu, ali sve se to činilo zarad stabilizovanja opšte situacije.⁵⁶

Nastup Indire Gandhi je delovao ohrabrujuće i za jugoslovensku stranu, tako da se opšta debata nastavila u sličnoj atmosferi gde je akcenat bio stavljen na sve ono što je povezivalo prisutne učesnike, u svet su slate poruke sličnim onima koje su slali osnivači nesvrstanosti u prošlosti, politika oba bloka bila je odlučno osuđena, dok je najveći deo diskusije bio posvećen ekonomskim temama koje su bile od suštinskog značaja za nesvrstane zemlje i njihovu bolju budućnost, računajući, pre svega, da su one bile i najmanje kontroverzne i oko njih se najlakše mogao postići širi konsenzus. Izbegnuta su bilo kakva kontroverzna politička pitanja, ostavljajući ih za neki sledeći skup da se razmatraju, ili su prihvaćene formule od pre dve godine usvojene isto u Nju Delhiju, kao u vezi sa Avganistanom, dok je „radikalima“ sa obe strane bio dat vrlo ograničen prostor bez ikakvog većeg uticaja na tok čitave debate. Isto tako, Indija je, uz pomoć Jugoslavije, konačno uspela da skine sa dnevnog reda pitanje moguće suspenzije Egipta koje se provlačilo još od 1979. godine, izašavši tako u susret Kairu koji je želeo da obnovi svoj uticaj unutar Pokreta nesvrstanih.⁵⁷

Što se tiče Političke deklaracije, ona je bila rezultat bliske jugoslovensko-indijske koordinacije, a Jugoslavija, kao predsedavajući Političkog komiteta, obezbedila je da se taj dokument usvoji praktično u originalnom obliku: važnost je ponovo data izvornim principima i ciljevima Pokreta, oštro je osuđena politika obe supersile (posebno je izdvojen američki angažman u Centralnoj Americi) i pozvano je na stvaranje novog međunarodnog poretka u kome bi sve zemlje, bez obzira na svoju veličinu i snagu, a u skladu sa sopstvenim političkim i ekonomskim interesima, imale podjednak udeo u opštem odlučivanju i planiranju budućnosti. Takođe, bila je, slično Beogradskoj konferenciji iz 1961. godine, upućena „Poruka iz Nju Delhija“,

⁵⁶ DAMSPS, PA, 1983, f-153, 410022, Telegram ambasade u Indiji, 8. mart 1983; S. B. Jain, *India's Foreign Policy and Non-Alignment*, 254–258.

⁵⁷ DAMSPS, PA, 1983, f-153, 411263, Izveštaj jugoslovenske delegacije o toku i rezultatima VII KNZ u Nju Delhiju, 14. mart 1983.

apel blokovima da prestanu sa sukobljavanjem, ponovo otvore dijalog na vrhu i pokrenu konstruktivne korake ka obezbeđivanju mira i stabilnosti u svetu, dok bi se ekonomski razvoj Trećeg sveta, slično Titovom predlogu od pre više od 20 godine, finansirao smanjenjem odbrambenih izdataka velikih sila (Kastro je preuzeo ovu ideju tokom samita). I u slučaju Ekonomske deklaracije, uticaj Indije i Jugoslavije bili su presudni da se usvoji tekst koji se ponovo bavio ključnim društveno-ekonomskim problemima nesvrstanog sveta, kao deceniju ranije, ponovo zagovarajući suštinske promene svetskog monetarnog sistema i regulisanje pitanja zaduženosti zemalja u razvoju kao najvećoj pretnji njihovom daljem opstanku.⁵⁸

* * *

Sve u svemu, sedmi samit Pokreta nesvrstanih u Nju Delhiju uspeo je da povrati ravnotežu u delovanje same organizacije, umereni i pragmatični ciljevi su ponovo definisani kao prioriteta Pokreta, dok je radikalna agenda, zagovarana bilo sa leva ili sa desna, uključujući i upliv supersila preko određenih članica, bila uglavnom osujećena, a konstantno sukobljavanje na toj liniji koje je trajalo već duži niz godina, činilo se da je konačno bilo suzbijeno. Indija, uz pomoć Jugoslavije, uspela je da vrati Pokret na stare, univerzalističke pozicije iz prošlosti (nezavisnost, mir, bezbednost, jednakost, razvoj) koje su predstavljale njegovu suštinu, čime je čitavoj organizaciji bio pružen preko potreban pojas za spasavanje da se malo izvuče iz postojeće krize i nastavi, makar u formalnom obliku, da postoji i u narednim godinama, da ne kažemo decenijama. Bilo kakve rasprave među zemljama članicama nisu više bile ideološke prirode, kao u Havani i pre i posle toga, već više oko definisanja suštine i konkretne primene same nesvrstanih. Dok je Indija predsedavala Pokretom i držala stvari pod kontrolom, Jugoslavija je bila domaćin šestog zasedanja UNCTAD gde se diskutovalo o budućnosti ekonomskih odnosa Sever-Jug, čime su obe zemlje obnovile prioritete Pokreta iz prethodne decenije. Bez svega toga, bilo bi zaista teško, u uslovima neprekidnih unutrašnjih sukoba, obezbediti opstanak samog Pokreta čak i do sredine osamdesetih godina 20. veka.⁵⁹ Ono što je bilo još značajnije, jeste to da nijedna od supersila nije bila sasvim zadovoljna onim što se dogodilo u indijskoj prestonici, te su, sa povišenom dozom pažnje, ponovo počele pratiti sve što se dešavalo vezano za Pokret nesvrstanih.⁶⁰

Sa druge strane, kako se moglo gledati iz jedne duže perspektive, neki autori su počeli da nazivaju ovaj samit „umrlicom Trećeg sveta“, jer se ekonomska agenda samog Pokreta suštinski oprostila od koncepta NMEP-a, iako još uvek ne formalno, dok je neoliberalna modernizacija, oslonjena na razvijeni deo sveta, počela postepeno

⁵⁸ *Documents of the Gatherings of the Non-Aligned Countries*, vol. 2, 520–570; .W. Singham, S. Hune, *Non-Alignment in the Age of Alignments*, 317–320.

⁵⁹ M. S. Rajan, *Studies on Nonalignment and the Nonaligned Movement* (New Delhi: ABC Publishing House, 1986), 223–230; A. W. Singham, S. Hune, *Non-Alignment in the Age of Alignments*, 330–335; *Non-Aligned Movement under India's Chairmanship* (New Delhi: IINS, 1986), 7–13.

⁶⁰ DAMSPS, PA, 1983, f-154, 413039, Telegram ambasade u SAD, 23. mart 1983; Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin (PAAA), M95 17.966, Argumentation zur „Äquidistanzthese“ in der Bewegung Nichtpaktgebundenen, 7. mart 1983.

odnositi prevagu kod mnogih članica.⁶¹ Štaviše, period stagnacije je stajao pred Pokretom, uprkos indijskim i jugoslovenskim naporima, a da mnogi bilateralni sukobi među članicama još uvek nisu bili rešeni, dok je upliv supersila i dalje bio veliki, a odgovori vodećih članica Pokreta po pitanju određenih kriznih situacija bivali su sve suzdržaniji i odigrali su se često u jednostranom ključu, van okrilja same organizacije. Činilo se da je Pokret nesvrstanih počeo da kaska za svetskim događajima, uprkos naporima Gandijeve, a njegov kapacitet za kolektivnu reakciju bivao je sve slabiji, jasno snizivši svoje interesovanja sa globalnog na više regionalni nivo. Ni veći sastanci se više nisu toliko često održavali, možda samo jednom ili dva puta godišnje.⁶²

Bez obzira na sve to, činilo se da je u Nju Delhiju egzistencijalna pretnja po budućnost Pokreta ipak bila uklonjena, te da se najoštrija faza unutrašnje krize završila. On je imao pred sobom još dosta napetih godina, ali ne onih koje bi ga učinile nepostojećim kao ranije, to više nije bila pretnja, već onih koje su ga polako činile nebitnim, što se pojavljivao kao sledeći veliki izazov za Jugoslaviju i ostale članice tokom ostatka te decenije. Ubistvo Indire Gandhi krajem 1984. godine označilo je da je i poslednji veliki lider koji je mogao da usmerava nesvrstani brod sišao sa istorijske scene, dok drugi, iz najrazličitijih razloga, nisu imali ni tog autoriteta, ni snage, a ni volje da se uhvate u koštac sa tako velikim problemima (Kastro jeste, ali je već bio kompromitovan). Nedostatak Tita na toj pozornici sada se još više osećao. Pokret nesvrstanih je počeo opasno da luta u svetskoj politici, sve do samog okončanja Hladnog rata, radeći sve više po inerciji, a ne u cilju postizanja opipljivih rezultata, a i Jugoslavija, ophrvana unutrašnjim problemima, zajedno sa njim, sve više je gubila svoj kompas.

⁶¹ V. Prashad, *The Darker Nations*, 209–215; J. Dinkel, *The Non-Aligned Movement*, 235–237.

⁶² DAMSPS, PA, 1984, f-156, 431444, PN posle sedmog samita, 20. jun 1984; R. Srivastava, *India and the Nonaligned Summits*, 110–114; J. Čavoški, *Non-Aligned Movement Summits*, 244–248.

REFERENCE

- Braithwaite, Rodric. *Afgantsy: the Russians in Afghanistan, 1979–1989*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Čavoški, Jovan. *Non-Aligned Movement Summits: A History*. London: Bloomsbury, 2022. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350032125>
- Čavoški, Jovan. „Za jedan pravedniji svet: Jugoslavija, nesvrstani i borba za Novi međunarodni ekonomski poredak (1973–1976)“. *Tokovi istorije*, br. 2, (2022), 217–248. DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.2.cav.217-248>
- Chaudhary, K. C. *Non-Aligned Summitry*. New Delhi: Capital Publishing House, 1988.
- DeRoche, Andy. *Kenneth Kaunda, the United States and Southern Africa*. London: Bloomsbury, 2016.
- Dinkel, Jürgen. *The Non-Aligned Movement: Genesis, Organization and Politics (1927-1992)*. Leiden: Brill, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004336131>
- *Documents of the Gatherings of the Non-Aligned Countries*, Vol. 2. Beograd: IMPP, 1989.
- Garthoff, Raymond L. *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*. Washington, DC: Brookings Institution Press, 1994.
- George, Susan. *A Fate Worse than Debt: A Radical New Analysis of the Third World Debt Crisis*. London: Penguin, 1989.
- Getchell, Michelle, „Cuba, the USSR, and the Non-Aligned Movement“, Thomas C. Field Jr., Stella Krepp, Vanni Pettina (eds.). *Latin America and the Cold War*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2020. DOI: <https://doi.org/10.5149/northcarolina79781469655697.003.0007>
- *Havana and New Delhi – What’s the Difference: Choices before the Non-Aligned Movement*. Singapore: Ministry of Foreign Affairs, 1983.
- Jackson, Richard L. *The Non-Aligned, the UN and the Superpowers*. New York: Praeger, 1983.
- Jain, S. B. *India’s Foreign Policy and Non-Alignment*. New Delhi: Anamika Publishers, 2000.
- Jakovina, Tvrtko. *Treća strana Hladnog rata*. Zagreb: Fraktura, 2011.
- Lüthi, Lorenz M. *Cold Wars: Asia, Middle East, Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108289825>
- Mathur, Pradeep, Srivastava, K. M. *Non-Aligned Movement: New Delhi and Beyond*. New Delhi: Sterling Publishers, 1984.
- Murray, Williamson, Woods, Kevin M. *The Iran-Iraq War: A Military and Strategic History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107449794>
- *Non-Aligned Movement under India’s Chairmanship*. New Delhi: IINS, 1986.
- Petković, Ranko. *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet: spoljna politika Jugoslavije 1945–1985*. Zagreb: Školska knjiga, 1985.

- Prashad, Vijay. *The Darker Nations: A People's History of the Third World*. New York-London: The New Press, 2007.
- Rajan, M. S. *Studies on Nonalignment and the Nonaligned Movement*. New Delhi: ABC Publishing House, 1986.
- Raman, Kumar Awadhesh. *Mrs. Indira Gandhi and the Non-Aligned Movement*. Patna: Janaki Prakashan, 2011.
- Service, Robert. *The End of the Cold War, 1985-1991*. London: Macmillan, 2015.
- Singham, A. W., Hume, Shirley. *Non-Alignment in an Age of Alignments*. London: Zed Books, 1986.
- Srivastava, Renu. *India and the Nonaligned Summits: Belgrade to Jakarta*. New Delhi: Northern Book Centre, 1995.
- Westad, Odd Arne. *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817991>

AND AFTER TITO... NO ONE. YUGOSLAVIA AND THE CRISIS OF THE NON-ALIGNED MOVEMENT DURING THE EARLY 1980s

Jovan Čavoški, PhD*

Summary

This article is dedicated to the deepening crisis the Non-Aligned Movement (NAM) had been going through after the Yugoslav-Cuban ideological showdown during the sixth summit in Havana in September 1979. This period of profound contradictions would last well into the 1980s, even though in the early years of that decade, topic of this article, which were truly the most intensive ones, it seemed as if the entire dire situation had been successfully resolved and the NAM had been brought back to its original positions. Soon enough, due to his advanced age and feeble health conditions, the long-standing Yugoslav leader Josip Broz Tito passed away, leaving the entire movement in a period of institutional paralysis, while facing an ideological void, particularly in the field of leadership, that both forces inside the organization, as well as the two superpowers, were trying to incessantly exploit as to either impose their will on others or make the entire endeavor totally irrelevant. These were also the times of the so-called Second Cold War, one of the most intensive periods of superpower confrontation both in Europe and around the Third World that would mark the first half of the 1980s, when the necessity for the NAM to take its principled stand and assist the peace-loving forces in the world for bringing back stability and predictability into the world situation would have been most needed. Unfortunately, due to a plethora of internal contradictions, bilateral conflicts, and conceptual breakdowns the NAM was more preoccupied with itself than with the problems of the world at large. This particularly frustrated the post-Tito Yugoslav leadership that understood well that reinvigorating the NAM and finding again its true essence were paramount tasks, however, without Tito and with so many escalating issues at hand, things seemed as being beyond reasonable repair. Nevertheless, since Yugoslavia's own survival on the international stage was tightly connected to the protracted existence of both non-alignment and the NAM, Yugoslav officials, mainly assisted by their Indian allies, had managed to steer the movement back into its original position of old fundamental principles and strict equidistance towards both blocs. These efforts would be most recognizable during the preparations for the seventh summit that would eventually take place in New Delhi in March 1983, thus marking the apex of Yugoslavia's engagement with the NAM during this crisis period.

KEYWORDS: Non-Aligned Movement, Yugoslavia, Second Cold War, Leadership, seventh summit

* Senior Research Fellow, Institute for Recent History of Serbia, Belgrade, Republic of Serbia
jcavoski@yahoo.com